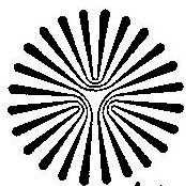

۲۲،۹۵۷۹

دانشگاه پیام نور

مبانی تاریخ اجتماعی ایران

www.ketab.ir

دکتر عبدالله ساجدی

سرشناسه	: ساجدی، عبدالله، ۱۳۵۵ -
عنوان و نام پدید آور	: مبانی تاریخ اجتماعی ایران/ عبدالله ساجدی؛ ویراستار علمی فیروز راد.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه پیام‌نور، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۵، ۲۹۴ ص: نمودار.
فروست	: دانشگاه پیام نور؛ ۲۸۳۳. گروه علوم اجتماعی؛ ۱/۸۳.
شابک	: 978 - 964 - 14 - 0884 - 0
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه: ص. [۲۸۵] - ۲۹۴.
موضوع	: تحولات اجتماعی -- ایران -- آموزش برنامه‌ای
موضوع	: Social change -- Iran -- Programmed instruction
موضوع	: تحولات اجتماعی -- ایران -- راهنمای آموزشی(عالی)
موضوع	: Social change -- Iran -- Study and teaching (Higher)
موضوع	: تحولات اجتماعی -- ایران -- آزمون‌ها و تمرین‌ها (عالی)
موضوع	: Social change -- Iran -- Examinations, questions, etc. (Higher)
موضوع	: ایران -- اوضاع اجتماعی -- آموزش برنامه‌ای
موضوع	: Iran -- Social conditions -- Programmed instruction
موضوع	: ایران -- اوضاع اجتماعی -- راهنمای آموزشی(عالی)
موضوع	: Iran -- Social conditions -- Study and teaching (Higher)
موضوع	: ایران -- اوضاع اجتماعی -- آزمون‌ها و تمرین‌ها (عالی)
موضوع	: Iran -- Social conditions -- Examinations, questions, etc. (Higher)
شناسه افزوده	: راد، فیروز.
شناسه افزوده	: دانشگاه پیام نور
شناسه افزوده	: Payam Noor University
رده بندی کنگره	: DSR۶۳
رده بندی دیویی	: ۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۷۶۵۴۶۹۸

دانشگاه پیام‌نور

مبانی تاریخ اجتماعی ایران

مولف: دکتر عبدالله ساجدی

ویراستار علمی: دکتر فیروز راد

تهیه و تولید: مرکز انتشارات دانشگاه پیام‌نور

شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۱۴ - ۰۸۸۴ - ۰

ISBN: 978 - 964 - 14 - 0884 - 0

فروش این کتاب فقط از طریق نمایندگی‌های دانشگاه پیام نور مجاز می باشد و فروش

آن در سایر مراکز فروش کتاب موجب تعقیب قانونی فروشنده خواهد گردید

(کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر محفوظ و متعلق به دانشگاه پیام نور است. تولید، کپی یا خلاصه‌رسانی، نشر و ترجمه، چاپ، افسه، توزیع گسترده، تهیه CD و... این اثر یا بخشی از آن اعم از متن، طرح پشت و روی جلد و... بدون اخذ مجوز کتبی از معاونت فناوری و پژوهش دانشگاه خلاف مقررات و تعرض به حقوق مادی و معنوی دانشگاه است. متخلفین وفق قانون حمایت از نویسندگان و مصنفان و هنرمندان دارای مسئولیت حقوقی و کیفری بوده و تحت پیگرد قرار می گیرند.)

آدرس فروشگاه مرکزی چاپ و انتشارات دانشگاه پیام‌نور: تهران، خیابان شهید رجایی.

تربسیده به تقاطع آزادگان، جنب ورزشگاه یادآوران، تلفن: ۵۵۵۰۲۱۰۴ - ۵۵۰۰۹۸۳۸

سایت فروش اینترنتی: <http://digibook.pnu.ac.ir>

فهرست مطالب

پیشگفتار

نه

فصل اول: کلیات و مفاهیم

۱

هدف کلی

۱

هدف‌های یادگیری

۱

۱-۱ تاریخ

۱

۱-۱-۱ موضوع علم تاریخ

۴

۱-۱-۲ قلمرو علم تاریخ

۴

۲-۱ اجتماع

۵

۳-۱ تاریخ اجتماعی

۶

۴-۱ روش‌شناسی تاریخ اجتماعی

۱۰

۵-۱ پیش‌درآمدی بر تاریخ اجتماعی ایران

۱۲

۱-۵-۱ نام ایران

۱۲

۲-۵-۱ ایران شهر

۱۴

۳-۵-۱ پیوستگی و استمرار تاریخی ایران

۱۶

خلاصه فصل اول

۱۹

خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل اول

۲۱

خودآزمایی تشریحی فصل اول

۲۲

فصل دوم: نظریه‌های ناظر بر تاریخ اجتماعی ایران

۲۳

هدف کلی

۲۳

هدف‌های یادگیری

۲۳

۱-۲ نگاه شرق‌شناسان روسی

۲۴

۲-۲ نگاه شیوه تولید آسیایی

۲۷

۳-۲ نگاه الگوی قبیله‌ای (ایللیاتی)

۲۸

۴-۲ نگاه الگوی فتودالی

۳۰

۳۵	۵-۲ نظرگاه پاتریمونیاالیسم ایرانی
۳۷	۶-۲ نظرگاه استبداد شرقی
۳۸	۷-۲ نظرگاه استبداد ایرانی
۴۱	۸-۲ نظریه تحولات اجتماعی ابن خلدون
۴۳	۹-۲ رهیافت توأمانی (نگاه ترکیبی و تلفیقی)
۴۵	خلاصه فصل دوم
۴۷	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل دوم
۴۸	خودآزمایی تشریحی فصل دوم
۴۹	فصل سوم: هویت اجتماعی ایرانی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن
۴۹	هدف کلی
۴۹	هدف‌های یادگیری
۴۹	۱-۳ نظام‌های مادی
۵۱	۱-۱-۳ سرزمین
۵۸	۲-۱-۳ مردم و شکل‌گیری اجتماع ایرانی
۶۳	۳-۱-۳ مهاجرت
۶۷	۴-۱-۳ دیوان‌سالاری
۶۸	۲-۳ نظام‌های معنوی و فرهنگی
۶۸	۱-۲-۳ مسئله دین و هویت ایرانی
۸۱	۲-۲-۳ جهان بینی ایرانی
۸۳	۳-۲-۳ منش و خلقیات ایرانی
۸۸	۴-۲-۳ تسامح و بردباری ایرانی
۸۸	۵-۲-۳ حکومت‌داری ایرانی
۹۳	۶-۲-۳ مشروعیت حکومت (بر مبنای رابطه حاکمیت و مردم در دوره‌های تاریخی)
۱۰۹	خلاصه فصل سوم
۱۱۳	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل سوم
۱۱۴	خودآزمایی تشریحی فصل سوم
۱۱۵	فصل چهارم: طبقات اجتماعی در جامعه ایران
۱۱۵	هدف کلی
۱۱۵	هدف‌های یادگیری
۱۱۶	۱-۴ طبقات اجتماعی در ایران قبل از اسلام
۱۲۳	۲-۴ طبقات اجتماعی در ایران بعد از اسلام
۱۲۳	۱-۲-۴ از ورود اسلام تا دوره صفوی
۱۲۸	۲-۲-۴ دوره صفوی
۱۳۳	۳-۲-۴ طبقات و نهادهای اجتماعی در دوره قاجار
۱۴۱	۳-۴ تحرک اجتماعی در جامعه ایران

پیشگفتار

برخلاف علوم طبیعی، که پژوهشگر می‌تواند با تشخیص و تعیین کنش و واکنش پدیده با محیطش، مکانیسم درونی و برونی آن را بشناسد، روندهای تاریخی تنها یک‌بار برمی‌آیند و تکرارناپذیرند. در کنار این، در دانش تاریخ، پیشی در روابط درونی و بیرونی جامعه ضروری است تا که پژوهشگر بتواند در ورای واقعیت‌های تاریخی، درونمایه انگیزه‌های ذهنی را نیز دریابد. جوامع بشری مجموعه پیچیده‌ای از روابط اقتصادی - اجتماعی - فرهنگی - حقوقی - مذهبی را تشکیل می‌دهند که در طی هزاره‌ها رشد یافته و نسل به نسل پیچیده‌تر گشته‌اند. جامعه‌شناسی و تاریخ‌شناسی نمی‌تواند تنها بر یک عامل عمده تکیه کند، بلکه مجموعه‌ای از عوامل می‌توانند در چهارچوب سیر کلی تحول، نقش تعیین‌کننده بیابند. نگرش نوین به تاریخ‌نگاری با ساخت یک پیکره به هم پیوسته و پیچیده: «شرایط تاریخی - اجتماعی» جامعه را، با به دست دادن همه جوانب زیربنایی و روبنایی، موقعیت جغرافیایی و ساختارهای فرهنگی و سیاسی، می‌نگرد. از این‌رو تحلیل روندهای تاریخی، اجتماعی و سیاسی در مجموعه پیچیده‌ای از کنش‌ها و واکنش‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد و ضریب تأثیر عوامل گوناگون را قابل بررسی می‌سازد.

به همین دلیل هم این مدل از تاریخ‌نگاری، ساده‌انگاری در پژوهش تاریخی را بر نمی‌تابد و «قوانین جهان‌شمول» ادعایی، که بر بررسی تاریخ متحول اروپایی تکیه داشت و در جوامع آسیایی با گسست‌های عظیم تاریخی قابل تشخیص نبودند و مفاهیم کشداری مانند «شیوه تولید آسیایی» نیز این ضعف را جبران نمی‌کرد. یا بعضی که سعی داشتند رشد نیروهای مولده را نه عامل عمده، بلکه در نهایت تنها عامل تحول در تاریخ بشر قلمداد کنند و تأثیر عوامل فرهنگی و دین در تحولات تاریخی نشان داده نشود. بدین لحاظ به آسانی به

دامان جبر مکانیکی و یا غایت‌گرایی مذهبی وارد شوند. بدین ساده‌انگاری‌ها حتی تاریخ اروپایی نیز قابل تحلیل و توضیح نبود. ضروری است که با توجه به مقتضیات و شرایط ویژه هر جامعه و واقعیت‌های تاریخی و گاه پیچیده آن نظر شود.

نکته دیگر اینکه، امروزه مورخان تاریخ ایران، به دو جنبه از تاریخ بیشتر توجه دارند؛ نخست، تاریخ سیاسی و دوم، تاریخ ادب، هنر و فرهنگ و تمدن. اما باید پذیرفت که تاکنون تحقیقات در باب تاریخ اجتماعی ایران رونق چندانی نداشته و نیافته است و حال آنکه، اگر به معنای علمی تاریخ به عنوان یک کالبد درهم تنیده و دارای ابعاد متعدد و البته به هم پیوسته و متأثر از هم، که در سیر مراحل تکامل بشر باهم و به تأثیر از هم شکل گرفته‌اند، باور داشته باشیم، فهم درست حوادث تاریخ سیاسی و مظاهر فرهنگ و تمدنی، بدون شناخت و آگاهی نسبت به احوال و سیر تکامل و تکوین جامعه و ساخت‌ها و نهادهای اجتماعی کار بسیار دشواری است. اما آنچه که مشخص است، این بخش از مطالعات تاریخی پس از توجه بیش از حد به تاریخ سیاسی که در برگیرنده تاریخ فرادستان و حکومت‌گران است، به تاریخ فرودستان و نقش اجتماعی آن‌ها کمتر توجه کرده است. در حقیقت رویکرد تاریخ اجتماعی طبعاً بود در برابر اشراف‌محوری تاریخ سنتی که بر زمینه رشد و رواج انسان‌گرایی و اندیشه ترقی در میان ما شیوع اندیشه آزادی و مفاهیم مردم‌سالاری توده‌گرایی در سیاست، فرهنگ، هنر، اقتصاد و... بنیاد آمد و زمینه‌ساز گسست تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری جدید از سنت «شاهنامه‌نویسی» و روی آوردن به «مردم‌نامه‌نویسی» یا «تاریخ مردم» شد. در کشور ما هم مورخانی چون عباس اقبال، نصرالله فلسفی، عبدالحسین زرین‌کوب، فریدون آدمیت و بسیاری دیگر تلاش‌هایی در راستای پرداختن به مسئله تاریخ اجتماعی ایران انجام داده‌اند اما در معنای دقیق کلمه، مورخ تاریخ اجتماعی با خصوصیتی که امروزه جهان می‌شناسد؛ با فراگیری دانش ویژه این حوزه، اندک است که توانسته باشد تاریخ اجتماعی را کامل درک کند. اما تلاش‌هایی که چه از جانب مورخان داخلی و چه مورخان خارجی در این خصوص آغاز شده است، امید است که در آینده، این حوزه از مطالعات تاریخی به عنوان یک ابزار سودمند و کاربردی به‌ویژه در خدمت تحلیل‌های جامعه‌شناسانه قرار گیرد.

عبدالله ساجدی

خرداد ۱۴۰۰